

ЖМАКА В.М.

ПРИБУТКОВІ ЧАСТИНИ БЮДЖЕТІВ МІСТ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В 20-ті роки ХХ ст.

У статті досліджуються бюджети міст Лівобережжя у 1920-і роки, зокрема їх прибуткові частини. Автором детально проаналізовано історіографію і джерельну базу проблем. На основі статистичних даних з'ясовано, яким чином відбувалося формування прибуткових частин міських кошторисів у роки непу: визначено розміри бюджетів; зроблено порівняння бюджетів округових і неокругових міст; встановлено розмір коштів, що припадали на одного міського мешканця; з'ясовано основні статті надходження коштів у містах різних типів; здійснено порівняння з дореволюційним періодом; зроблено узагальнюючі висновки.

Володіючи інформацією про фінансові можливості міст, можна отримати уявлення про їх економічний та господарський рівень у цілому. Надати такі відомості можуть бюджети міст. Проте, розгляд міських кошторисів за 1920-ті роки ускладнюється з кількох причин. По-перше, через недостатню джерельну (архівну) базу за першу половину 20-х років; по-друге, необґрунтоване забуття цієї проблеми авторами наукових публікацій. Дослідники-урбаністи майже не звертали увагу на проблеми міських бюджетів, вивчаючи інші сфери міського життя. Така ситуація з висвітленням міських кошторисів була характерною не лише для 20-х років ХХ ст. Відсутність уваги науковців до міських фінансів дореволюційного періоду також мала місце. Як зазначає Д.М. Чорний, “Негативне ставлення до проблеми міських бюджетів, навіть більше - повне ігнорування - збереглося у літературі до 1990-х років” [35, с. 165]. Враховуючи вище зазначене, дослідження міських фінансів у процесі їх становлення, особливо у 1920-ті роки, заслуговують окремої уваги.

Незважаючи на брак наукової літератури з даного питання, все ж слід виділити деякі роботи, які стосуються піднятої проблеми. Перші публікації присвячені міським фінансам, з'являються у 20-х роках ХХ ст. Особливу цінність становлять роботи П.Л. Кованька [18-19], у яких досліджуються міські й земські бюджети України 1912 р. Ці праці є важливим орієнтиром у висвітленні й розгляді міських кошторисів, оскільки комплексних досліджень міських бюджетів не існує й до сьогодні. Розгляду системи міських бюджетів України та характеристики комунальних фінансів присвячено також статті Т. Соснового [33] і М. Танатара [34], в яких автори подають свою оцінку й коментарі стану міських фінансів. Не велика за обсягом, проте цікава розвідка “Міське господарство й місцеві фінанси” [28], в якій коротко розповідається про міське господарство як у цілому по країні, так і окремо по містах, висвітлюються і питання місцевого (міського) бюджету.

Жмака Віталій Миколайович - кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка

Після завершення в 1925 р. нової адміністративно-територіальної реформи РНК України доручила Центральному статистичному управлінню (ЦСУ) скласти статистичний опис кожної округи за її новими адміністративними межами. 1926 р. було видано статистичні збірки по 8 округах Лівобережжя під загальною назвою “Матеріали до опису округ УСРР” [20-27]. На жаль, відсутні збірки по Сумській і Харківській округах. Відомо лише, що вони готувались до видання [24]. Оpubліковані “Матеріали до опису округ УСРР” надають відомості про всі галузі господарського життя округи в цілому, у тому числі є дані і щодо міст (більшою мірою щодо округових центрів). Цей матеріал частково ліг в основу виданого згодом збірника статистико-економічних відомостей “Міські селища УСРР”.

Саме “Матеріали...” стали першим найбільш повним джерелом у висвітленні фінансової сфери міст 1920-х років. У них наводяться не лише загальні цифри міських кошторисів, а й розподіл самих бюджетів за статтями надходжень та витрат міських коштів. Це дає змогу встановити джерела формування міських бюджетів та головні напрями, за якими міста спрямовували свої фінансові потоки. Відомості в збірках наведено за даними міських кошторисів на 1925/26 рік. Проте, подані бюджети є планованими, а не фактично виконаними, що не дає змоги більш точно охарактеризувати фінансову ситуацію в містах.

З’являються й окремі статистичні збірки, в яких публікуються відомості про місцеві бюджети, у тому числі й міст, зокрема, на 1927/28 та 1928/29 операційні роки [29-30]. Однак, якщо в першому збірнику поряд із планованими цифрами бюджету на 1927/28 рік подаються відомості і про виконання місцевих кошторисів за попередній 1926/27 бюджетний рік, то наступний збірник надає лише дані планованого бюджету 1928/29 року. Це ж стосується і збірника по місцевому бюджету Харківської округи на 1927/28 рік [31], який надає лише плановані цифри. До того ж прослідкувати прибутки й видатки міських кошторисів можна лише по округових (окружних) містах, бюджети яких наведено окремо. Відомості про бюджети неокругових (неокружних) міст, подані загальною сумою кошторисів усіх неокругових міст тієї чи іншої округи. Тому використання даного матеріалу значно ускладнюється.

Після 1920-х років увага дослідників до проблеми міських бюджетів відсутня. Не торкаються міських фінансів й автори фундаментальної 26 томної “Історії міст і сіл Української РСР” [14-17] (навіть уточнений і доповнений російськомовний варіант питання міських фінансів залишив поза увагою [11-13]). У 2007 р. вийшла монографія Д.М. Чорного “По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець ХІХ - початок ХХ ст.)” [35], в якій один із підрозділів присвячено розгляду міських бюджетів Лівобережжя, проте досліджується лише останнє десятиліття перед Першою світовою війною.

Як бачимо, публікації і відомості щодо міських кошторисів загалом і періоду непу зокрема, головним чином відносяться до 1920-х років. Тому звернення нами уваги на дану проблематику є цілком назрілим.

Метою статті є спроба з’ясувати, яким чином відбувалося формування прибуткових частин бюджетів міст Лівобережжя в роки непу, встановити основні статті надходження коштів, визначити їх розміри. Джерельну базу даного дослідження складають статистичні матеріали, зокрема збірник

статистико-економічних відомостей “Міські селища УСРР” [32]. У збірнику на особливу увагу заслуговують відомості про фактичне виконання міських бюджетів. Проте й вони містять низку недоліків. По-перше, дані подано не за всі 20-ті роки (по округових містах подано результати лише за 1923/24 - 1926/27 рр., а по неокругових - лише за 1925/26 - 1926/27 рр.); по-друге, поділяючи бюджети за статтями, не наводяться усі статті прибутків і видатків. Позитивним моментом можна вважати наявність інформації про міські бюджети за 1912 р. Крім того, нами залучено матеріали фондів держархівів Полтавської, Сумської, Чернігівської областей [1-10], які частково надають відомості про бюджети деяких міст регіону.

Переходячи безпосередньо до розгляду міських кошторисів, слід іще раз звернути увагу на недостатньо повну, а часом і зовсім відсутню джерельну базу, в першу чергу це стосується архівного матеріалу. Перші відомості про бюджети міст Лівобережної України 20-х років ХХ ст., які нам вдалося знайти, стосуються 1923/24 бюджетного року (міста Ніжин, Прилуки, Лубни). На жаль, вони відображені дуже лаконічно - загальною сумою прибуткової чи видаткової частини (найчастіше лише однією сумою, не виділяючи прибутки і видатки). В такій ситуації неможливо прослідкувати джерела формування бюджету, за якими статтями прибутків чи видатків відбувалось накопичення та розподіл міських коштів.

Подібна тенденція щодо висвітлення міських кошторисів стосується і 1924/25 бюджетного року. Протоколи засідань міських рад, округових чи районних виконкомів, на яких відбувалося обговорення і затвердження бюджету, оперують лише короткими повідомленнями про суму бюджету того чи іншого міста. Однак із часом кількість міст, стосовно яких зустрічаються дані про їхні фінанси, зростає (Суми, Лебедин, Білопілля, Полтава, Красноград та ін.).

Розглядати міські кошториси, як ми вважаємо, буде зручно і доречно, дотримуючись поділу міст за адміністративним принципом: на міста округові та неокругові. Це дасть змогу більш чітко прослідкувати за структурою формування фінансів округових та неокругових міст, виявити залежність міських бюджетів від адміністративного чинника тощо.

Узагальнені нами дані в таблиці 1.1 свідчать, що сума прибутків 10 округових міст Лівобережжя за 1923/24 рік дорівнювала 19 296,4 тис. крб., що становило 27,6 % від загальної суми прибуткових частин бюджетів округових міст України. Із цієї суми 80,6 % припадало на бюджет Харкова. Відносно великими були прибуткові кошториси Полтави - 1 291,5 тис. крб. і Кременчука - 884,6 тис. крб., тоді як бюджети Куп'янська та Ізюму не досягали й 100 тис. крб.

При розподілі коштів на душу населення найбільша сума припадала на мешканця столиці - 48,3 крб. У решти округових міст цей показник становив від 6,4 крб. на одного жителя в Ізюмі до 16,1 крб. у Кременчуці [32, с. 134-139]. Саме показник розподілу бюджетних коштів на кількість мешканців дає більш об'єктивну картину про рівень життя населення і тих коштів, що витрачалися на різні міські потреби. За ним усі округові центри регіону (крім столиці) значно поступались середньому показнику по округових містах України, який становив 29,1 крб. на одного жителя, що свідчило про

існування суттєвого розриву в економічному потенціалі та розвитку комунального господарства міст Лівобережжя.

Таблиця 1.1
Прибутки округових міст Лівобережжя
у 1923/24 та 1926/27 бюджетних роках (у тис. крб.)*

Міста	1923/24 рік					1926/27 рік				
	Всього	Від комун. гос-ва	Податків та зборів	Від позик, субсидій тощо	Інші прибутки	Всього	Від комун. гос-ва	Податків та зборів	Від позик, субсидій тощо	Інші прибутки
Кременчук	884,6 100 %	561,0 63,4 %	132,7 15,0 %	132,1 14,9 %	58,8 6,7 %	3.149,5 100 %	1.935,7 61,5 %	113,6 3,6 %	711,0 22,6 %	389,2 12,3 %
Куп'янськ	97,0 100 %	68,3 70,4 %	14,0 14,4 %	13,4 13,8 %	1,3 1,4 %	204,4 100 %	136,9 67,0 %	23,4 11,5 %	2,1 1,0 %	42,0 20,5 %
Лубни	152,1 100 %	108,0 71,0 %	16,2 10,6 %	21,1 13,9 %	6,8 4,5 %	564,0 100 %	277,4 49,2 %	184,7 32,7 %	41,0 7,3 %	60,9 10,8 %
Ніжин	271,8 100 %	95,8 35,2 %	168,7 62,1 %	—	7,3 2,7 %	610,9 100 %	301,3 49,3 %	99,5 16,3 %	140,6 23,0 %	69,5 11,4 %
Ізюм	98,1 100 %	79,7 81,3 %	11,5 11,7 %	5,0 5,1 %	1,9 1,9 %	336,9 100 %	162,0 48,1 %	105,7 31,4 %	28,0 8,3 %	41,2 12,2 %
Полтава	1.291,5 100 %	648,0 50,2 %	547,5 42,4 %	11,9 0,9 %	84,1 6,5 %	3.415,1 100 %	1.595,7 46,7 %	898,0 26,3 %	442,5 13,0 %	478,9 14,0 %
Прилуки	195,9 100 %	132,9 67,8 %	34,0 17,4 %	—	29,0 14,8 %	604,7 100 %	338,8 56,0 %	140,0 23,1 %	79,2 13,1 %	47,1 7,8 %
Ромни	329,5 100 %	229,7 69,7 %	26,2 7,9 %	30,5 % 9,3 %	43,1 13,1 %	578,0 100 %	358,8 62,1 %	41,2 7,1 %	128,9 22,3 %	49,1 8,5 %
Суми	431,2 100 %	333,9 77,4 %	59,3 13,8 %	26,3 6,1 %	11,7 2,7 %	863,1 100 %	478,5 55,4 %	144,5 16,7 %	43,7 5,1 %	196,4 22,8 %
Харків	15.544,7 100 %	12.675,8 81,6 %	851,4 5,5 %	1.265,3 8,1 %	752,2 4,8 %	42.840,2 100 %	27.349,2 63,8 %	1.105,9 2,6 %	8.950,2 20,9 %	5.434,9 12,7 %
Разом	19.296,4 100 %	14.933,1 77,4 %	1.861,5 9,6 %	1.505,6 7,8 %	996,2 5,2 %	53.166,8 100 %	32.933,9 61,9 %	2.856,5 5,4 %	10.567,2 19,9 %	6.809,2 12,8 %

Головним джерелом наповнення міських бюджетів були надходження від комунального господарства, які 1923/24 року сягали 14,9 млн. крб., або 77,4 % (див. табл. 1.1). У 9 округових містах регіону вони становили від 50,2 % надходжень у Полтаві до понад 81 % в Ізюмі й Харкові. Лише в Ніжині прибутки від комунального господарства давали 35,2 % надходжень до бюджету міста. Серед комунальних прибутків одну з головних ролей відігравали надходження від комунальних підприємств (водогону, електростанції, різниці тощо), які приносили 56,8 % коштів комунального порядку. Відсоток надходжень залежав як від кількості самих підприємств, так і від рівня їх розвитку. Зокрема, в Ізюмі частка комунальних підприємств серед прибутків комунального господарства становила 17,2 %, у той час як у Полтаві, Кременчуці й Харкові вона сягала 51-59,1% [32, с. 134-139]. Решту 43,2 % надходжень комунального порядку формували прибутки від торгово-промислових приміщень та місць під торгівлю, від міських земель тощо.

Важливим джерелом надходжень до міських кас були кошти, зібрані від податків і зборів, які 1923/24 бюджетного року нараховували 1 862,5 тис. крб.,

* Складено автором на основі: [32, с. 134-139].

або 9,6 % усіх надходжень (див. табл. 1.1). У Ніжині ця стаття була головним джерелом наповнення міського бюджету і становила 62,1 %. Вагоме місце в бюджеті Полтави займали кошти зібрані від податків і зборів - 42,4 %. У 8 інших округових містах надходження за цією статтею перебували в межах 5,5-17,4 %.

Крім власних прибутків, міста отримували позики, субсидії, різні допомоги тощо, які 1923/24 року дорівнювали 7,8 % (1 505,6 тис. крб.) прибуткової суми бюджетів округових міст регіону. У Харкові, Ромнах, Куп'янську, Лубнах і Кременчуці залучення допоміжних коштів досить суттєво сприяло наповненню міських бюджетів, займаючи в них 8,1-14,9 % обсягу. Ніжин і Прилуки 1923/24 бюджетного року до позик і субсидій не вдавались, обмежуючись власними ресурсами. Були й "інші прибутки" (до них належать податки від промисловості, різних підприємств і установ, залишки минулих років тощо), які в цьому ж році в бюджетах округових міст становили 5,2 % (996,2 тис. крб.). У Прилуках і Ромнах надходження від "інших прибутків" сягали відповідно 14,8 % і 13,1 % бюджету. В решти округових міст такі надходження були значно меншими, на рівні 1,4-6,7 %.

У 1926/27 році розмір прибуткової частини бюджетів українських міст дорівнював 173 172,8 тис. крб. Із них 55 962,1 тис. крб., або 32,3 %, припадало на міста Лівобережжя. Із цієї суми 95 % належало округовим центрам і лише 5 % становила частка неокругових міст. Прибуткові кошториси округових центрів регіону порівняно з 1923/24 бюджетним роком зросли більше ніж у 2,7 рази, сягаючи 53 166,8 тис. крб., що становило 32,9 % бюджетів округових міст України [32, с. 134-143]. Розміри бюджетів збільшилися у всіх 10 округових центрах регіону (див. табл. 1.1). Зростання відбулося у рази, від 1,7 рази у Ромнах до більше ніж у 3,7 рази у Лубнах. В абсолютних числах найбільший прибутковий бюджет мав Харків - 42 840,2 тис. крб. Значні за розміром бюджети - понад 3 млн. крб. - мали Полтава та Кременчук. Найменший - 204,4 тис. крб. - Куп'янськ.

Зі збільшенням розмірів бюджетів збільшилася й кількість коштів, що припадала на одного мешканця. Якщо в Куп'янську і Сумах цей показник зріс відповідно на 39% і 65%, то в Ізюмі збільшення відбулося майже у 4,3 рази. В решти округових міст зростання було в 2-3 рази. В абсолютних числах показник розподілу коштів на одного мешканця в округових містах за результатами 1926/27 бюджетного року становив від 13,2 крб. у Куп'янську до 101,7 крб. у Харкові [32, с. 134-139]. Привертає увагу суттєве збільшення коштів на одну особу в Ізюмі (від 6,4 крб. до 27,4 крб.), що, очевидно, було пов'язано із зростанням економіки у місті. Однак незважаючи на збільшення коштів, які припадали на одного жителя міста, переважна більшість округових центрів Лівобережжя (крім Харкова й Кременчука) не мали навіть середнього показника округових міст України, який зріс до 51,3 крб. на одного мешканця [32, с. 134-139].

Основну масу прибуткової частини бюджетів міст Лівобережної України становили кошти, отримані від комунального господарства, які 1926/27 року сягнули 34 097,3 тис. крб., або 60,9 % усіх надходжень [32, с. 134-143]. Ця стаття прибутків була головною у всіх округових центрах регіону, сумарно дорівнюючи 32 933,9 тис. крб., що у 2,2 рази більше ніж 1923/24 року. Зростання абсолютних чисел становило від 1,4 в Сумах до максимального - більше, ніж у 3,4 рази в Кременчуці (див. табл. 1.1). Однак,

незважаючи на збільшення в абсолютних числах, частка коштів, отриманих від комунального господарства, зменшилася до 61,9 %, становлячи від 46,7 % у Полтаві до 67 % у Куп'янську. Зниження частки за цією статтею відбулося у 9 округових центрах. Показник був у межах від 1,9 % у Кременчуці до 33,2 % в Ізюмі, і лише в Ніжині частка надходжень від комунального господарства збільшилася на 14,1 % - до рівня 49,3 %. Зменшення частки пояснюється зростанням ваги інших прибуткових статей, зокрема зросли об'єми позик, субсидій, допомоги, інших прибутків. З-поміж прибутків комунального порядку провідні позиції, збільшивши частку до 67,2 %, займали кошти, отримані від комунальних підприємств, їх відсоток коливався від 33,3 % у Ніжині до 69,8 % у Кременчуці.

Значними були відрахування від торгово-промислових приміщень та місць під торгівлю, які сягали 29,8 % комунальних надходжень, що по містах становило 27,6 - 47 % прибутків комунального характеру. Незначним, у цілому, був розмір коштів, отриманих від міських земель (0,9 %), хоча в Лубнах ця стаття й давала 13,9 % надходжень комунального порядку, проте в Кременчуці та Харкові на неї припадало лише 0,2 % і 0,5 % комунальних прибутків. У межах 1,9 - 6 % такі надходження перебували ще в 6 округових містах регіону. Решта були інші комунальні надходження (2,1 %), що по містах становило від 1,5 % у Харкові до 21,6 % у Ніжині [32, с. 134-139].

За результатами 1926/27 бюджетного року друге місце посідали кошти, отримані від позик, субсидій тощо, які налічували 10 864,3 тис. крб., або 19,4 % усіх надходжень [32, с. 134-143]. Переважна більшість коштів із цієї суми (97,3 %) припадала на округові міста. Розмір отриманих округовими центрами позик і субсидій дорівнював 10 567,2 тис. крб., що більше ніж у 7 раз порівняно з 1923/24 роком (див. табл. 1.1). При цьому зросла й частка, яка становила 19,9 % прибутків округових міст (1923/24 року вона дорівнювала 7,8 %). На відміну від 1923/24 року, коли Ніжин і Прилуки не вдавались до цього джерела надходжень, 1926/27 року всі 10 округових міст регіону залучили цю статтю прибутків до свого бюджету. Їх розмір був різним, коливаючись від 1 % прибуткової частини бюджету в Куп'янську до 23 % у Ніжині. В абсолютних числах найбільшу суму - 8 950,2 тис. крб. отримав бюджет Харкова, лише 2,1 тис. крб. надійшло позик і субсидій до кошторису Куп'янська.

Ще одним важливим джерелом наповнення міських кас були податки та збори, які становили 6 % (3 358,9 тис. крб.) прибуткової частини міських бюджетів регіону [32, с. 134-143]. За даними, вміщеними в таблиці 1.1, 1926/27 року розмір отриманих округовими містами податків і зборів дорівнював 2 856,5 тис. крб., що на 53,5 % більше ніж 1923/24 року, але частка при цьому зменшилась до 5,4 %. В абсолютних числах у 8 округових містах сума надходжень за цією статтею збільшилась, при цьому зростання становило від 30 % у Харкові до 9,3 раз в Ізюмі й 11,4 раз у Лубнах. У Кременчуці та Ніжині, навпаки, кількість зібраних податків і зборів у абсолютних числах скоротилась на 14,4 % і 41 % відповідно. Пояснити це, очевидно, можна як зниженням податкової ставки, так і зменшенням кількості оподаткованих одиниць. Найбільше значення кошти, отримані від податків і зборів, мали для бюджетів Прилук, Полтави, Ізюму та Лубен, становлячи в них 23,1 - 32,7 % надходжень. Незначне місце ця стаття посідала в кошторисах Харкова і Кременчука - лише 2,6 % і 3,6 % відповідно. За абсолютними даними

найбільше податків і зборів збиралось у Харкові - 1 105,9 тис. крб. та Полтаві - 898 тис. крб., найменше - 23,4 тис. крб. у Куп'янську.

Поряд із названими статтями прибутків, важливе місце належало “іншим прибуткам”, які 1926/27 бюджетного року дали 13,7 % (7 641,6 тис. крб.) надходжень [32, с. 134-143]. Як свідчать дані таблиці 1.1, округові міста отримали 6 809,2 тис. крб. “інших прибутків”, що майже у 6,9 раз більше ніж 1923/24 року, частка зросла з 5,2 % до 12,8 %. Обсяги “інших прибутків” збільшились у всіх округових центрах регіону. В абсолютних числах збільшення становило від 13,9 % у Ромнах і 62,4 % у Прилуках до 22,7 раз в Ізюмі і 32,3 раз у Куп'янську. В решті округових міст зростання відбулося у 5,7 - 16,8 раз. Найвагомими “інші прибутки” були для бюджетів Сум і Куп'янська, займаючи в них 22,8 % і 20,5 % відповідно. Найменшу частку “інші прибутки” займали в кошторисах Прилук - 7,8 % і Ромен - 8,5 %.

Таблиця 1.2
Прибутки неокругових міст Лівобережжя
у 1926/27 бюджетному році (у тис. крб.)*

Міста	1926/27 рік				
	Всього	Від комун. гос-ва	Податків та зборів	Від позик, субсидій тощо	Інші прибутки
Білопілья	<u>176,1</u> 100 %	<u>66,4</u> 37,7 %	<u>62,8</u> 35,7 %	<u>18,0</u> 10,2 %	<u>28,9</u> 16,4 %
Богодухів	<u>275,5</u> 100 %	<u>120,5</u> 43,7 %	<u>68,3</u> 24,8 %	<u>3,2</u> 1,2 %	<u>83,5</u> 30,3 %
Вовчанськ	<u>293,4</u> 100 %	<u>154,4</u> 52,6 %	<u>51,6</u> 17,6 %	<u>0,6</u> 0,2 %	<u>86,8</u> 29,6 %
Гадяч	<u>116,4</u> 100 %	<u>78,2</u> 67,2 %	<u>10,7</u> 9,2 %	<u>20,3</u> 17,4 %	<u>7,2</u> 6,2 %
Зіньків	<u>75,9</u> 100 %	<u>34,2</u> 45,0 %	<u>22,6</u> 29,8 %	<u>2,8</u> 3,7 %	<u>16,3</u> 21,5 %
Кобеляки	<u>64,5</u> 100 %	<u>22,0</u> 34,1 %	<u>29,5</u> 45,8 %	<u>0,6</u> 0,9 %	<u>12,4</u> 19,2 %
Красноград	<u>384,0</u> 100 %	<u>148,9</u> 38,8 %	<u>46,0</u> 12,0 %	<u>42,9</u> 11,1 %	<u>146,2</u> 38,1 %
Лебедин	<u>230,0</u> 100 %	<u>84,1</u> 36,6 %	<u>73,2</u> 31,8 %	<u>32,1</u> 14,0 %	<u>40,6</u> 17,6 %
Лохвиця	<u>111,7</u> 100 %	<u>63,9</u> 57,2 %	<u>6,2</u> 5,6 %	<u>23,9</u> 21,4 %	<u>17,7</u> 15,8 %
Миргород	<u>139,7</u> 100 %	<u>113,4</u> 81,2 %	<u>14,9</u> 10,6 %	<u>1,5</u> 1,1 %	<u>9,9</u> 7,1 %
Охтирка	<u>631,7</u> 100 %	<u>128,6</u> 20,4 %	<u>16,2</u> 2,6 %	<u>146,2</u> 23,1 %	<u>340,7</u> 53,9 %
Пирятин	<u>189,2</u> 100 %	<u>80,9</u> 42,8 %	<u>77,8</u> 41,1 %	<u>3,7</u> 1,9 %	<u>26,8</u> 14,2 %
Хорол	<u>107,2</u> 100 %	<u>67,9</u> 63,3 %	<u>22,6</u> 21,1 %	<u>1,3</u> 1,2 %	<u>15,4</u> 14,4 %
Разом	<u>2.795,3</u> 100 %	<u>1.163,4</u> 41,6 %	<u>502,4</u> 18,0 %	<u>297,1</u> 10,6 %	<u>832,4</u> 29,8 %

* Складено автором на основі: [32, с. 140-143].

Обсяг прибуткових частин бюджетів неокругових міст Лівобережжя 1926/27 року дорівнював 2 795,3 тис. крб., що становило 23,6 % від суми бюджетів неокругових міських поселень України [32, с. 140-143]. За даними таблиці 1.2, їх розміри були досить різними. Найбільший кошторис серед неокругових міст регіону, який навіть перевищував деякі бюджети округових центрів, мала Охтирка - 631,7 тис. крб. Досить великий бюджет був у Краснограді - 384 тис. крб., у межах 230 - 293,4 тис. крб. становив бюджет Лебедина, Богодухова та Вовчанська. Найменший кошторис мали Кобеляки - 64,5 тис. крб. і Зіньків - 75,9 тис. крб., які відповідно у 9,8 і 8,3 рази поступалися бюджету Охтирки, що свідчить про різні можливості й економічний потенціал міст навіть одного типу.

При розподілі коштів на душу населення у 7 містах: Гадячі, Лебедині, Вовчанську, Пирятині, Богодухові, Охтирці й Краснограді, припадало від 11,4 крб. до 29,8 крб. на одного мешканця, що більше за середній показник по країні серед неокругових міських поселень, який дорівнював 11,1 крб. Проте у решти 6 міст: Кобеляках, Зінькові, Миргороді, Білопільлі, Хоролі та Лохвиці показник розподілу коштів був у межах 5,3 - 10,3 крб. на одного мешканця, що менше за середній український показник [32, с. 140-143].

Основним джерелом надходжень в неокругових містах, за даними таблиці 1.2, залишалися прибутки від комунального господарства, які 1926/27 року сягали 1 163,4 тис. крб., або 41,6 % загальної суми бюджетів неокругових міст регіону. В 11 з них ця стаття перебувала на першому місці, становлячи від 36,6 % у Лебедині до 81,2 % надходжень у Миргороді. Лише в Кобеляках і Охтирці прибутки від комунального господарства не відігравали першочергової ролі, хоча на їх долю припадало відповідно 34,1 % і 20,4 % міської каси. В абсолютних числах найбільші суми за цією статтею отримали Вовчанськ - 154,4 тис. крб. і Красноград - 148,9 тис. крб., тоді як Кобеляки й Зіньків лише 22 і 34,2 тис. крб. відповідно, що засвідчує різний рівень розвитку комунального господарства цих міст.

На жаль, дані, що давали б змогу визначити, які з прибутків комунального характеру відігравали провідні ролі, як це зроблено по округових містах, відсутні. Однак, зважаючи на те, що структура бюджетів округових і неокругових міст у цілому схожі, можна припустити, що і в периферійних містах основними серед надходжень комунального порядку були кошти, отримані від комунальних підприємств, торгово-промислових приміщень та місць під торгівлю, від міських земель тощо.

На відміну від округових центрів, у неокругових містах більш важливе значення у наповненні бюджету відігравали кошти, зібрані від податків і зборів, які 1926/27 року налічували 502,4 тис. крб., або 18 % усіх надходжень міст даного типу. У Кобеляках це джерело прибутків було навіть головним у наповненні міської каси, становлячи 45,8 % надходжень. Вагоме місце кошти, отримані від податків і зборів, займали в бюджетах 7 неокругових міст регіону, перебуваючи на рівні 21,1 - 41,1 % міської казни. Найменше значення ця стаття мала для бюджету Охтирки та Лохвиці, займаючи в ньому відповідно 2,6 % і 5,6 % надходжень. В абсолютних числах найбільше податків і зборів було отримано в Пирятині - 77,8 тис. крб., у той час як у Лохвиці їх розмір дорівнював лише 6,2 тис. крб. (див. табл. 1.2).

У 1926/27 бюджетному році неокругові міста Лівобережної України отримали позик, субсидій, різних допомог на суму 297,1 тис. крб., що становило 10,6 % прибуткових частин бюджетів неокругових міст. Ця прибуткова стаття мала різну вагу для бюджетів міст даного типу. Якщо в Білопіллі, Краснограді, Лебедині, Гадячі, Лохвиці й Охтирці вона перебувала на рівні 10,2 - 23,1 % бюджету міста, то в решти неокругових міст її частка сягала лише 0,2 - 3,7 %. В абсолютних числах 1926/27 року найбільше позик і субсидій отримала Охтирка - 146,2 тис. крб., що становило 49,2 % всіх позик і субсидій, одержаних неокруговими містами регіону. Пояснити це можна, очевидно, будівництвом у місті нових комунальних підприємств, у першу чергу електричної станції або водогону, на які зазвичай міста й отримували значні за обсягом кошти. Відносно великі суми позик і субсидій одержали Гадяч, Лохвиця, Лебедин і Красноград, які дорівнювали 20,3 - 42,9 тис. крб., що теж, напевно, пов'язано з розбудовою комунального господарства.

Дуже важливу роль у наповненні бюджетів неокругових міст відігравали "інші прибутки". Їх розмір у загальній сумі прибуткових частин бюджетів провінційних міст 1926/27 року був на рівні 29,8 % (832,4 тис. крб.) (див. табл. 1.2). В Охтирці вони становили 53,9 % бюджету міста. У Вовчанську, Богодухові та Краснограді їм належало 29,6 - 38,2 % міського кошторису. В решти неокругових міст регіону "інші прибутки" теж мали важливе значення, становлячи 6,2 - 19,2 % міського бюджету.

Порівнюючи бюджети округового центру та інших міст округи, виявляється, що сума бюджетів Лебедин і Білопілля більше ніж удвічі менша за бюджет Сум. Бюджети Миргорода і Хорола разом майже в 2,3 рази поступались кошторису округового центру Лубни. Сума кошторисів Гадяча й Лохвиці у 2,5 рази менша за бюджет округового міста Ромни. Бюджет Пирятина поступався бюджету Прилук у 3,2 рази. Кошторис Полтави перевищував бюджети Зінькова, Кобеляк і Краснограда разом узятих у 6,5 раз, не говорячи про бюджет столичного й округового міста Харкова, який майже в 35,7 раз більший за суму кошторисів Богодухова, Вовчанська й Охтирки. Такі результати передусім свідчать про кращі економічні можливості округових міст і відсталість периферійних.

Таким чином, порівнюючи прибуткові частини бюджетів округових та периферійних міст, можна сказати, що основним джерелом наповнення міських кас були кошти, отримані від комунального господарства, які 1926/27 бюджетного року в округових центрах становили 61,9 %, в неокругових містах 41,6 % надходжень. Більший відсоток в округових містах свідчить про вищий рівень розвитку комунального господарства (в першу чергу комунальних підприємств) в містах даного типу. Важливе значення для бюджетів мали позики, субсидії тощо, які в кошторисах округових і неокругових міст займали відповідно 19,9 % і 10,6 %. Більший розмір і частка округових міст визначається головним чином їх зростаючими потребами як адміністративних центрів, які мали й більші витрати на своє господарство. Значне місце серед прибутків належало надходженням від податків і зборів, що становили 18 % надходжень неокругових і 5,4 % кошторису округових міст. Вищий показник провінційних міст пояснюється, вочевидь, меншими надходженнями прибутків із інших джерел, що змушувало міську владу

вводити нові місцеві податки і збори або ж збільшувати ставки оподаткування на уже існуючі. “Інші прибутки” в неокругових містах також мали значно більшу вагу (в округових центрах дорівнювали 12,8 % бюджету, в неокругових містах - 29,8 %), що було пов’язано з меншими надходженнями комунального порядку порівняно з округовими містами. Впевнено можемо стверджувати, що прибуткові частини бюджетів, а отже кошториси загалом, в округових містах були більшими за бюджети неокругових міст. І це логічно, оскільки округові міста мали кращу економічну базу, більше ресурсів при формуванні своїх фінансів тощо. Однак статті, за якими наповнювалися бюджети як в округових, так і в провінційних містах, практично були однаковими. Відрізнялися вони лише відсотком прибутку за тією чи іншою статтею та загальною кількістю тих же статей у кожному окремо взятому місті.

Попри різні труднощі в наповненні міських кас, привертає увагу зростання сум бюджетів. Причому бюджетне зростання відбувалося як в округових, так і неокругових містах. Звичайно, траплялися випадки, коли кошторис міста був меншим за бюджет попереднього року, але це було радше винятком, ніж правилом. Бюджети збільшувалися протягом усіх 20-х років як за призначенням, так і фактичним виконанням. Зокрема, бюджет Прилук за призначеним варіантом у прибутковій частині протягом 1923/24 - 1926/27 бюджетних років зріс більше ніж у 4 рази, кожного року даючи зростання, порівняно з попереднім, відповідно на 86,7 %, 74,3 %, 23,2 %. Фактичне виконання за цей же період зросло більше ніж утричі і за роками становило: 46,1 %, 50,3 %, 40,5 %. Хоча досить часто повною мірою бюджети і невиконувалися, але все одно їх загальний обсяг збільшувався з кожним роком [10, арк. 53, 57]. Зростання міського бюджету Прилук відбувалося і в наступні роки.

Бюджети інших міст Лівобережжя також поступово зростали, про це можемо судити за даними архівних матеріалів про призначені кошториси округових або провінційних міст за той чи інший рік. Так, прогнозований кошторис Ніжина 1927/28 бюджетного року у 3,3 рази за прибутками і 4,1 рази за видатками був більший від бюджету міста в 1923/24 році [7, арк. 86; 8, арк. 84]. Бюджет Полтави 1928/29 року на 9,8 % був більший за кошторис року попереднього і в 1,8 раз перевищував призначений бюджет міста 1924/25 року [2, арк. 12; 3, арк. 132]. За цей же період збільшилися розміри й Сумського кошторису. Якщо 1924/25 бюджетного року він за прогнозованим варіантом дорівнював 717 467 крб., то вже наступного збільшився на 7 %. До кінця 1920-х років кошторис Сум зріс більше ніж удвічі, і 1928/29 бюджетного року за призначенням дорівнював 1 464 992 крб., що на 30,2 % більше від фактичного виконання бюджету 1927/28 року [4, арк. 106-107; 5, арк. 65].

Бюджети неокругових міст також зростали, хоча і не так інтенсивно, як в округових центрах. Прогнозований кошторис Лебедина 1924/25 бюджетного року визначався цифрою 196 524 крб., наступного року він зменшився на 18 %, але 1928/29 бюджетного року збільшився на 6,2 % порівняно з бюджетом 1924/25 року [4, арк. 106-107; 6, арк. 26]. Зростання кошторису Пирятина 1928/29 року становило 50 % відносно попередньо призначених цифр бюджету міста на 1925/26 рік [9, арк. 64]. Кошторис Краснограда 1924/25 бюджетного року за призначенням дорівнював 160 913 крб. За три роки, тобто 1926/27 року, він сягнув позначки у 351 555 крб., що означає збільшення майже в 2,2 рази [1, арк. 53; 3, арк. 132].

Порівняно з дореволюційним періодом, бюджети міст регіону 1926/27 року зросли майже у 6,2 рази. Разом із тим в абсолютних числах збільшилися і суми надходжень за всіма джерелами. Зокрема, прибутки від комунального господарства зросли у 7,3 рази, збільшивши частку з 51,6 % за 1912 р. до 60,9 % за 1926/27 бюджетний рік. У 18,2 рази збільшилися “інші прибутки” (частка зростає з 4,6 % до 13,7 %). Більше ніж у 2,3 рази в абсолютних числах зростає сума надходжень від податків і зборів, хоча частка знизилася із 15,9 % до 6%. Зменшення на 8,5 % частки позик, субсидій і допомог не завадило в абсолютних числах збільшити їх суму в 4,3 рази [32, с. 134-143].

У розподілі за типами міст показники матимуть такий вигляд. Прибуткові частини бюджетів округових центрів збільшилися майже у 6,5 раз. Головне джерело надходжень (від комунального господарства) в абсолютних числах зросло більше ніж у 7,6 раз, при цьому частка збільшилася на 9,5 % (1912 р. становила 52,4 % надходжень). У 20 раз в абсолютних числах зросли “інші прибутки”, додавши частці 8,7 %. Проте, незважаючи на збільшення в абсолютних числах у 4,5 і 2,5 рази надходжень від позик і субсидій та податків і зборів, їх частка зменшилася на 8,6 % і 9,6 % (1912 р. вони становили 28,5 % і 15 % відповідно) [32, с. 134-139].

Кошториси неокругових міст 1926/27 року порівняно з 1912 р. зросли більше ніж у 3,5 рази. Так, прибутки від комунального господарства в абсолютних числах збільшилися майже у 3,4 рази, хоча частка залишилася практично на тому ж рівні. Майже в 10,5 раз зросли “інші прибутки”, збільшивши частку на 19,8 % (1912 р. вона дорівнювала десятій частині надходжень периферійних міст). Незважаючи на скорочення частки на 6,2 % і 11,9 %, в абсолютних числах більше ніж у 2,6 рази і на 66,3 % в неокругових містах зросли надходження від податків і зборів та позик і субсидій відповідно [32, с. 140-143].

Значно збільшилися кошти в розрахунку на одного міського мешканця. Якщо 1912 р. на одного жителя майбутнього округового центру регіону в середньому припадало 10,5 крб., то 1926/27 бюджетного року ця цифра дорівнювала 33,7 крб. Пересічно на одного мешканця неокругового міста розмір коштів становив відповідно 4,2 крб. і 13,4 крб. [32, с. 134-143].

Отже, прибуткові частини бюджетів міст Лівобережжя порівняно з дожовтневим періодом зросли суттєво, причому збільшення кошторисів відбулося як в округових центрах, так і неокругових містах. Таке зростання, незважаючи на кризові революційні роки й період громадянської війни, в першу чергу пов'язане з відновленням і розвитком комунального господарства (особливо підприємств), а також із наданням містам прав і повноважень формувати, розпоряджатись і виконувати міський бюджет. Усі ці процеси відбувалися на тлі дії в країні нової економічної політики.

Порівняно з початком, до кінця 1920-х років бюджети міст значно зросли. Причому збільшення кошторисів відбулося у всіх містах Лівобережжя. Більшим зростання було в округових центрах, де бюджети збільшилися у рази. Значно скромніші результати мали периферійні міста, їх кошториси збільшувалися не так швидко і зазвичай зростання виражалось у відсотковому еквіваленті. Пояснення цього досить просте. Значно потужніші промислові підприємства, краще розвинуте комунальне господарство, більша кількість населення, а отже, і більші споживацькі потреби, що вели до росту торгівлі

та ін., були якраз тими чинниками, які давали перевагу округовим центрам над провінційними містами. Крім того, досить вагомим був вплив статусу міста. Саме завдяки статусу до округових міст було прикуто більше уваги, їм віддавалися переваги у вирішенні фінансових питань (округові міста отримували більше допомоги, могли розраховувати на більші позики тощо). Разом усі ці фактори створювали передумови більшого зростання бюджетів округових центрів порівняно з неокруговими містами.

Незважаючи на те, що провінційні міста не мали таких умов і такої економічної бази, їх кошториси також поступово зростали. Можливо, темпи зростання були не такими стрімкими, як того хотіли б самі міста, але тенденція до зростання зберігалася протягом усіх 20-х років і продовжилася надалі, що свідчило про стабілізацію і розвиток міського господарства та сподівання на добрі перспективи у майбутньому.

1. Державний архів Полтавської області (Держархів Полтавської обл.), ф. Р-363, оп. 1, спр. 494, 131 арк.
2. Держархів Полтавської обл., ф. Р-363, оп. 1, спр. 603, 244 арк.
3. Держархів Полтавської обл., ф. Р-363, оп. 3, спр. 1, 154 арк.
4. Державний архів Сумської області (Держархів Сумської обл.), ф. Р-32, оп. 1, спр. 85, 147 арк.
5. Держархів Сумської обл., ф. Р-32, оп. 1, спр. 284, 195 арк.
6. Держархів Сумської обл., ф. Р-2461, оп. 1, спр. 37, 63 арк.
7. Державний архів Чернігівської області (Держархів Чернігівської обл.), ф. Р-65, оп. 1, спр. 28, 157 арк.
8. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-5318, оп. 2, спр. 68, 94 арк.
9. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-5318, оп. 2, спр. 114, 73 арк.
10. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-5318, оп. 2, спр. 135, 350 арк.
11. История городов и сел Украинской ССР: в 26 т. Сумская область / гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) [и др.]. - К.: Гл. ред. УСЭ, 1980. - 698 с.
12. История городов и сел Украинской ССР: в 26 т. Харьковская область / гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) [и др.]. - К.: Гл. ред. УСЭ, 1976. - 722 с.
13. История городов и сел Украинской ССР: в 26 т. Черниговская область / гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) [и др.]. - К.: Гл. ред. УСЭ, 1983. - 815 с.
14. Історія міст і сіл Української РСР: у 26 т. Полтавська область / голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) [та ін.]. - К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967. - 1028 с.
15. Історія міст і сіл Української РСР: у 26 т. Сумська область / голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) [та ін.]. - К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. - 694 с.
16. Історія міст і сіл Української РСР: у 26 т. Харківська область / голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) [та ін.]. - К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967. - 1002 с.
17. Історія міст і сіл Української РСР: у 26 т. Чернігівська область / голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) [та ін.]. - К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. - 780 с.
18. Кованько П.Л. Местный бюджет Украины в 1912 году: В нынешних территориальных границах и административно-территориальном делении / П.Л. Кованько. - [2-е изд., доп. и перераб.]. - Х.: Фин.-эконом. бюро НКФ УССР, 1925. - 88 с.
19. Кованько П.Л. Местный бюджет Украины в 1912 году (в нынешних территориальных границах и административно-территориальном делении) / П.Л. Кованько. - Х.: Фин.-экон. бюро НКФ УССР, 1923. - 82 с.
20. Матеріали до опису округ УСРР: Ізюмська округа / ЦСУ УСРР. - Х.: [Б. в.], 1926. - VIII, 44 с.
21. Матеріали до опису округ УСРР: Кременчуцька округа / ЦСУ УСРР. - Х.: [Б. в.], 1926. - VIII, 56 с.
22. Матеріали до опису округ УСРР: Куп'янська округа / ЦСУ УСРР. - Х.: [Б. в.], 1926. - VIII, 44 с.
23. Матеріали до опису округ УСРР: Лубенська округа / ЦСУ УСРР. - Х.: [Б. в.], 1926. - VI, 50 с.
24. Матеріали до опису округ УСРР: Ніжинська округа / ЦСУ УСРР. - Х.: [Б. в.], 1926. - VIII, 50 с.
25. Матеріали до опису округ УСРР: Полтавська округа / ЦСУ УСРР. - Х.: [Б. в.], 1926. - VIII, 74 с.
26. Матеріали до опису округ УСРР: Прилуцька округа / ЦСУ УСРР. - Х.: [Б. в.], 1926. - VIII, 48 с.

27. Матеріали до опису округ УСРР: Роменська округа/ЦСУ УСРР. - Х.: [Б. в.], 1926. - VIII, 48 с.
28. Місцеве господарство й місцеві фінанси. - Х.: Агітсекретаріат НКФ УСРР, 1928. - 48 с.
29. Місцевий бюджет Української Соціалістичної Радянської Республіки на 1928-1929 рік. - Х.: Держфінвидав СРСР, Укр. філія, 1929. - 249 с.
30. Місцевий бюджет Української Соціалістичної Радянської Республіки на 1927-1928 рік: (Збірка місцевих бюджетів УСРР за призначенням на 1927-1928 рік та за виконанням за 1926-1927 рік). - Х.: Фін. вид-во НКФ СРСР, Укр. філія, 1928. - 377 с.
31. Місцевий бюджет Харківської округи на 1927-1928 рік. - Х.: Вид-во Харк. окр. фін. від., 1928. - 124 с.
32. Міські селища УСРР: Збірник статистико-економічних відомостей. Рік перший / ЦСУ УСРР. - Х.: [Б. в.], 1929. - XIX, 184 с.
33. Сосновий Т. Система городского бюджета на Украине / Т. Сосновий // Хозяйство Украины. - 1926. - № 7. - С. 56-62.
34. Танатар М. Финансы коммунального хозяйства Украины / М. Танатар // Хозяйство Украины. - 1928. - № 3. - С. 125-135.
35. Чорний Д.М. По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець XIX - початок XX ст.) / Д.М. Чорний. - Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. - 304 с.

Жмака В.М.

Доходные части бюджетов городов Левобережной Украины в 20-е годы XX ст.

В статье исследуются бюджеты городов Левобережья в 1920-е гг., в частности их прибыльные части. Автором проведен детальный анализ историографии и источниковой базы проблемы. На основе статистических данных выяснено, каким образом происходило формирование доходных частей городских смет в годы нэпа: определены размеры бюджетов; сделано сравнение бюджетов окружных и неокружных городов; установлены размеры средств, которые приходились на одного городского жителя; выявлены основные статьи поступления средств в городах разных типов; проведено сравнение с дореволюционным периодом, сделаны обобщающие выводы.

Zhmaka V.M.

Profitable parts of budgets of cities of Left-bank Ukraine in 20th of XX century.

The budgets of cities of Left-bankness in 1920th, in particular them sinkheads are investigated in the article. The author analysed historiography and sources base of problem in detail. It is found out on the basis of statistical data, how forming of sinkheads of municipal estimates was in the years of new economic policy: determined size budgets; comparison of budgets of circular and noncircular cities is done; the size of money which were on one city-dweller is set; the principal items of receipt of money are found out in the cities of different types; comparing is carried out to the pre-revolution period; summarizing conclusions are done.

Отримано 15.11.2012